

IVAN VITEZ OD SREDNE I JAN PANONIJE (IVAN ČESMIČKI) IZMEĐU ANARHIJE I TIRANIJE

Miroslav Kurelac

Krajem XIV. stoljeća, u XV. i XVI. stoljeću, u jeku razarajućih, krvavih turskih prodora i osvajanja Hrvatska je preživljavala duboku krizu postojećih društvenih, državnih i crkvenih struktura. Nove ekonomske i društvene prilike tražile su adekvatan izraz u novim državnim, crkvenim i političkim sistemima. Hrvatska je participirala u svjetskim promjenama odumiranja starog i rađanja novog društva. Iz odnosa starog i novog izvirale su mnoge dileme i napetosti. Stanje destrukcije i bezvlašća, nasilja i bezakonja, tipične su pojave za društvo toga doba, koje se našlo pred alternativom: ANARHIJA ili TIRANIJA.¹

U tom ozračju i pred tim dilemama stajali su hrvatski humanisti XIV—XV. stoljeća, među kojima istaknuto mjesto zauzimlju IVAN VITEZ od SREDNE (1405—1472) i JAN PANONIJE (IVAN ČESMIČKI — 1434—1472)²

Ivan Vitez od Sredne, zagrebački kanonik-kustos, poslije biskup Velikog Varadina (Oradea u Rumunjskoj), a zatim nadbiskup ostrogonski, protektor zagrebačke biskupije, dao je u jednom svom pismu upravo klasičan prikaz stanja koje je u nas u to doba vladalo. Svom prijatelju i poštovaocu Pavlu Ivaniću, kanoniku zagrebačkom i bilježniku kraljevske kancelarije Ivan Vitez je 1445. godine pisao:

»Kaži mi molim te, zar nisu sada očito nastupila vremena... u kojima je ponajprije pogubno ušutjelo pravo po cijelom kraljevstvu, u kojima je usud pokidao stegu ljuskog stida, a zatim se razularilo bjesnilo oslobođeno uzde zakona. Slijepi slučaj klata amo-tamo, donosi i odnosi svoje obrate. Vlast je naša oborila svako pravo; priroda je u pogubnom vrtlogu izokrenula svaki zakon i svaki dogovor. Mržnja se oslobodila svih spona, a pljačka i dušmanska otimačina otvorile su vrata rastrošnosti. Ali kojeg li užasa: bolje bi bilo reći rođačke pljačke nego dušmanske, jer u njima se neprijateljska ruka divljački okreće protiv vlastite utrobe, rođaci se bore protiv vlastitih rođaka. Što nas može gore zadesiti? Ni za koga nema naklonosti, nitko nije pošteđen od straha. Na svim stranama vidjeli smo kako ruka ruku ranjava, kako je sila mjerilom pravde. Smrtonosno se častohleplje rasplamsalo do užarenja. Slijepo srljamo u propast! Rijetki su osvjetnici zločina, dok njihovim počiniteljima nema broja. Vjernost je uzdrmana, a mir je na krhkim nogama; krv je zatajila, pa prema staroj poslovice 'ništa ti nije sigurno, nego samo to da ti je brat dušmanin'. Nakon ove opće pomutnje preostaje još samo to da se značenje riječi preokrene, da se u budućnosti dogodi još i ta nevolja da se plodonosan i uspješan zločin nazove vrlinom. Osim toga, ako želiš da nastavim s ovom tužaljkom, dodat ću, s pravom više žaleći nego stideći se, još i ovo: odanost se vrlini umlačila, dok se njena zloporaba pojačala. Zločin nas je, kažem ti, već doveo do toga da ništa više ne smatramo zločinom...«¹

Ovaj impresivan Vitezov opis prilika koje su u nas vladale sredinom XV. stoljeća, snažno je svjedočanstvo o vremenu dubokih promjena i unutarnjih kriza, autentično svjedočanstvo o vremenu *anarhije*, koje je Vitez kao humanista i državnik, uključen u razvojne tokove novoga doba, vrlo dobro poznao, sudjelujući aktivno u ključnim povijesnim zbivanjima kako na političkom tako i na znanstvenom, umjetničkom, literarnom i crkvenom planu.

Bliski prijatelj Ivana Viteza poznati naš humanista Nikola Modruški (1427—1480) u svojim je spisima stavio naglasak na drugi aspekt iste stvarnosti. U posebnom poglavlju djela »Defensio ecclesiae libertatis« upozorio je na fenomen *tiranije*. Njegova analiza zbivanja temelji se također na bogatom iskustvu stečenom u domovini u vrijeme zatočenja od strane Krbavskih knezova Kurjakovića za njihova sukoba s Frankopanima, i za burnih događaja u vrijeme pada Bosne. Bio je biskup senjski i modruški, papinski legat na dvoru bosanskog

kralja i dvoru kralja Matije Korvina, sudionik u pomorskoj antiturskoj ekspediciji na Lepantu, upravitelj gradova Spoleta, Todi i Fana u Crkvenoj državi u Italiji.⁴ U poglavlju pod naslovom »Tirani Italije« Nikola je Modruški napisao retke koji se očito ne tiču samo Italije:

»Tirani vrše nasilje nad vlastitom domovinom i guše slobodan život. Pljačkaju javnu i privatnu imovinu, i to ne kao razbojnici u šumi, već usred grada. Jedne lišavaju časti, drugima otimlju očevinu, jednima uskraćuju pristup očinskim i djedovskim ognjištima, druge tjeraju u progonstvo, treće osuđuju na smrt zbog izmišljenih zločina, a ono što ovim nesretnicima otmu dijele svojim ortacima. Državne pak službe, koje se moraju povjeravati najboljima, poklanjaju najgorem ološu. Tako biva da odličniji građani — njihove se čestitosti tirani uvijek pribojavaju — iz ponajčešće povoljnih imovinskih prilika zapadaju u krajnju bijedu, te su prisiljeni životariti o isprošenoj korici kruha. Nadasve čedne gospođe iz najvišeg plemstva, moraju presti tuđu vunu; za slobodu odgajani sinovi, da nebi umrli od gladi, prihvaćaju najsurovije uvjete ropstva, a djevojke lišene potpore očinskog miraza, jedne moraju sklupati brakove nedostojne svoga roda, a druge — strahota je to i reći — moraju zasluživati za život sramnim prodavanjem vlastitog tijela. — Doista, ni da mi je stotinu jezika i stotinu usta, a glas poput mjedi, ne bih mogao nabrojiti sve muke, nevolje i jade što ih od najodurnijih tirana trpe ti nesretnici, i to ne samo u jednom kućanstvu, nego u nebrojenim obiteljima, selima, trgovištima, gradovima — dapače, ističe Nikola Modruški — u državama, čak u čitavim narodima i područjima.«⁵

Da bi se do kraja mogla objasniti, u gore navedenim tekstovima složena, često kontroverzna i tragična zbivanja u Hrvatskoj i u Evropi kasnog srednjeg vijeka i renesanse, potrebno je imati u vidu opće stanje društva kraj novih ekonomskih i državno-političkih odnosa. Upravo uočavanje i utvrđivanje novih društvenopolitičkih faktora u njihovu snažnom, dinamičnom razvoju omogućava razumijevanje i objašnjenje na prvi pogled zbunjujućih i teško shvatljivih zbivanja, u koja su utkani elementi moralne dekadanse.

Uz krizu srednjovjekovnog feudalnog sistema javlja se tada unutarnja diferencijacija društvenih slojeva koja tokom stoljeća biva sve naglašenija. Jačanjem sve brojnijeg nižeg i srednjeg plemstva formiraju se novi plemićki rodovi, a usporedo jača i građanski stalež. Stvaraju se stranke, ističu njihovi ambiciozni protagonisti, sve češća je njihova

bespoštedna borba za vlast. Karakteristični su destruktivni, antagonistički odnosi i međusobni sukobi predstavnika veleposjedničkog plemstva, velikaša-magnata, teritorijalne pretenzije pojedinih velikaških familija i njihovo uporno nastojanje za unutarnjom i vanjskom dominacijom i to pod svaku cijenu, pa makar i uz pomoć neprijatelja — u ovom slučaju Turaka ili Venecije — ili uz primjenu tiranske vladavine. Formiraju se istovremeno i učvršćuju centralne državne institucije činovničkog, profesionalnog tipa, povećava se vlast monarha koja tendira prema neograničenoj, apsolutnoj monarhiji.

Na širem evropskom, državno-političkom i idejnom planu srednjovjekovna »Christianitas« — »Res publica Christiana«, — »Zajednica kršćanskih naroda i država Evrope« u svojoj cjelini duboko je uzdrmana, teško ranjena i životno ugrožena. Ona se s pravom može nazvati »Christianitas afflicta«. Srednjovjekovni univerzalizam počeo se nezauzvajno drobiti u času formiranja neovisnih »nacionalnih« država i državnoj vlasti podvrgnutih nacionalnih crkava, u času jačanja regionalnih tiranija i apsolutnih monarhija. Duh srednjovjekovne kršćanske solidarnosti i uzajamnosti interesa također se postepeno gubi pred jakim partikularističkim interesima. Pokušaji da se negdašnje srednjovjekovno zajedništvo oživi organiziranjem križarskih vojni protiv Turaka ne rađaju realnim i trajnim rezultatima.

U tom okviru, u sam suton srednjega vijeka, javljaju se nova snažna intelektualna i duhovna gibanja, težnje za moralnom obnovom u duhu ciceronijanske renesanse i pokreta »devotio moderna«. Javljaju se težnje za obnovom strukture društva i države, za obnovom Crkve. Obnova Crkve očekivala se od Koncila ili od svetog, neporočnog pape (očekivao se »pastor angelicus«), dok »Renovatio Imperii« pronalazi svoje perspektive u pokušajima obnavljanja »Svetog Rimskog carstva«, za careva Sigismunda, Maksimilijana i Karla V.

Oživljavanje antike — poganske i kršćanske — isticanje antičkih, ciceronijanskih vrlina i povrat na izvorno kršćanstvo prvih vjekova, postavljanje ideala i uzora antike, grčke i rimske kao i starozavjetnih, biblijskih uzora bio je odgovor na moralne probleme vremena usred opće krize duhovnih vrednota. Nasljedovanje spomenutih uzora, povratak na nepomućene izvore idealne prošlosti, postali su intelektualni i duhovni svjetionik na sumračnom obzorju jednog apokaliptičkog doba. U tom kontekstu ističu se trajne vrednote poganskog i kršćanskog humanizma: virtus et honor — libertas — iustitia — lex — concordia —

pietas. Ne treba posebno isticati da su aksiomi »sloboda«, »zakon«, »mir«, »sloga« i »pravda« odgovarali novim društvenim slojevima u usponu: građanstvu, nižem plemstvu i slobodnom seljaštvu. U tome se nalazio zalog mirnog razvoja društva i ekonomski prosperitet. Međutim sve to pod uvjetom da se uklone ili reformiraju stare strukture, da se ukloni samovoljna vladavina privilegiranih slojeva i da se spriječi razorna borba predstavnika tih slojeva za vlast, borba koja je vodila do istrebljenja.

U pogledu uređenja novog društva i države, jedno od rješenja da se izbjegne anarhija i bezvlađe bilo je utvrđivanje autoriteta vlasti, ali i određivanje njenih kompetencija i granica. Nasuprot tiranije i apsolutne monarhije istaknut je ideal ograničene monarhije. To je učvršćena vlast monarha odgovornog skupštini — parlamentu, uz isticanje umnog, obrazovanog vladara. Vladar je koncipiran kao oličenje »ordinatae potentiae«, osoba koja treba poštivati zakon i biti u službi zakona. Monarhija podložna zakonu prerast će kasnije u ustavnu monarhiju. U takvom obliku vladavine određeni društveni slojevi našli su svoj interes a značajno je za formiranje nove državne vlasti angažiranje skupine intelektualaca — humanista, skupina stručnjaka angažiranih u profesionalnim državnim službama. Vladar se naime sve više okružuje stručnjacima državnih sposobnosti. Kraljevska je kancelarija od sada u rukama stručnih lica, obrazovanih u humanističkim laičkim školama, u rukama vladaru odanih i o njemu ovisnih službenika. Ovo administrativno, upravno osamostaljenje vladara, obzirom na njegovu nekadašnju ovisnost od feudalaca — velikaša, magnata imalo je dakako stalnu tendenciju da se iz ograničene pretvori u apsolutnu vlast, to više što su kod stvaranja moderne državne organizacije postojali oduvijek zagovaratelji apsolutne monarhije, hvalitelji apsolutne vlasti monarha.⁶ Kod toga je sistem mecenatstva odigrao značajnu ulogu u formiranju plaćenih i uzdržavanih ideologa apsolutne monarhije. Oslonjen na brojni specijalizirani birokratski i vojni aparat, na redovnu armiju i uhdanu fiskalnu politiku (politika stalnih oporezovanja) vladar je postajao sve neovisniji, nastojeći da to ostvari i pomoću dvorske kamarile, policije i doušništva. Sam vladar postao je pomalo utjelovljeni zakon — »viva lex«. — U određenim društveno-političkim okolnostima ostvarenje državno-političkog sistema u smislu ograničene monarhije bilo je stavljeno na veliku kušnju, a protagonisti ovih načela i sistema vlada-

nja u duhu »*ordinatae potentiae*« često su se našli ugroženi, čak u životnoj opasnosti u procjepu između anarhije i tiranije.

Pred tim problemima stajali su mnogi hrvatski humanisti razdoblja XV—XVI. stoljeća, tražeći rješenje u idejnom, intelektualnom, književnom, znanstvenom i kulturnom angažmanu, ali što je vrlo važno i u praktičkom političkom, državničkom djelovanju unutar državnih ili crkvenih struktura.

Posebno znakovito mjesto u ovom kontekstu imaju Ivan Vitez od Sredne i Jan Panonije — Ivan Česmički.

Kao učenik, sljedbenik i prijatelj uglednog humaniste Istranina Petra Pavla Vergerija (starijeg, 1370—1444) iz Kopra, autora djela o slobodnom humanističkom odgoju i obrazovanju (»*studium humanistatis civile — liberale*«), Ivan Vitez se svrstao u red istaknutih humanista odgojitelja i osnivača centara humanističkog obrazovanja u nas i u srednjoj Evropi. Ti centri bijahu prije svega pri gradskim školama, na kneževskim ili kraljevskim dvorovima i što naročito valja istaći, pri kancelarijama. Angažiran u kraljevskoj kancelariji kralja i cara Sigismunda Vitez je sudjelovao u osnivanju moderne državne kancelarije, sastavljene od ekipe stručnjaka humanista, koji su vodili poslove javne uprave, a ujedno se bavili raznim humanističkim literarnim i znanstvenim disciplinama. Govori, poslanice i pisma Ivana Viteza, pisani izvrsnim klasičnim stilom, temeljeni na primjerima antike, predstavljali su za ono doba uzor djelovanja kancelara i državno-kraljevske kancelarije. U antici i etičkim zasadama antike tražilo se i uzore vladanja. Vitezova djelatnost na prikupljanju i prepisivanju rukopisa s djelima antičkih autora, pogotovo tekstova Cicerona, na čemu je radio još na dvoru Ivana Hunjadija u Sibirju, rezultirala je kasnije stvaranjem značajnih biblioteka u Velikom Varadinu, Budimu i Ostrogonu, koje su sadržavale dragocjene rukopise antičkih rimskih i grčkih autora. Vitez je na svom dvoru okupljao znanstvenike, književnike i državnike humaniste porijeklom iz raznih dijelova Evrope, Italije, Grčke, Njemačke, Poljske, a ponajviše iz primorskih gradova Hrvatske. Na njegovom raskošnom renesansnom dvoru u Velikom Varadinu, a kasnije u Ostrogonu proučavale su se, uz književnost i povijest, prirodne znanosti, naročito matematika, astronomija i medicina. U iznimno teškim vremenima, koje je sam Vitez opisao, njego dom smatran je kao »*confugium bonorum omnium ac literarum asylum*«.

Politička, kulturna i znanstvena djelatnost Ivana Viteza od Sredne toliko je značajna, opsežna i svestrana da zaslužuje opsežnu monografiju temeljenu u mnogome na novim pristupima izvornoj građi i kritičkim znanstvenim saznanjima moderne historiografije. U osnovnim linijama ona se može pratiti idući njegovim životnim putem, a odatle proizlazi i utvrđivanje pravog mjesta Ivana Viteza u našoj povijesti na kraju srednjega vijeka, kad su se, kako je već rečeno, polagali i u nas temelji novog doba.

Ivan Vitez rođen je u Sredni 1405. godine iz obitelji »Geleth de Zredna« ili Gjeletić od Sredne. Osnivač roda bio je Dionizije Geletov iz Tekovca kako govore najstariji dokumenti, a otac Ivanov bio je tajnik Ivana Hunjadija (Sibinjanin Janka), gubernatora hrvatsko-ugarskog kraljevstva (1446—1452). Za studija u Beču, Bolonji i Padovi upoznao je Vitez mnoge istaknute ličnosti renesanse i humanizma, s kojima je ostao povezan čitava života. To su Enea Silvije Piccolomini, Bartholomeus Fontius, Guarinus Veronensis, Johannes Argyropilos, Philipus Podechaeterus, Georg Peuerbach, Johannes Regiomontanus, Grgur Sanočki, Nikola Lasocki, Martin Krol i drugi. Najodsudniji utjecaj izvršio je na njega već spominjani Petar Pavao Vergerije s kojim je sklopio uske prijateljske veze na dvoru u Budimu, gdje je Vitez obavljao službu notara od 1436. g. postavši ubrzo »Prothonotarius Regni Hungariae«. Kao kanonik-kustos zagrebačkog kaptola brinuo se za knjižnicu zagrebačke nadbiskupije (1438. g.), koja je već tada obilovala vrijednim crkvenim i profanim rukopisima i knjigama. Svoj boravak u Krakovu 1440. g. na čelu delegacije za izbor Vladislava II Jagelovića za ugarskog kralja, koristi Vitez radi uspostavljanja veza s poljskim humanistima — učenicima astronomima i matematičarima, a ta veza i prijateljstvo od velikog je značaja kako za Vitezovu znanstvenu i kulturnu tako i za njegovu političku djelatnost i orijentaciju.

Od Ivana Hunjadija angažiran je Vitez za odgajatelja njegovih sinova Ladislava i Matije. Neko vrijeme boravi na Hunjadijevu dvoru u Sibinju, gdje organizira obrazovanje, prepisuje i prikuplja kodekse s djelima antičkih autora te sudjeluje u funkcioniranju Hunjadijeve kancelarije. Od 1443. g. počinje Vitezovo Varadinsko razdoblje. Te godine imenovan je kanonikom prepozitom, predstojnikom varadinskog kaptola a 1445. g. postaje biskup Velikog Varadina. Vitezov dvor postaje značajno sastajalište humanista, Vitez prikuplja književna i znanstvena djela, okružuje se prijateljima književnicima, učenicima i političarima. U

Velikom Varadinu osniva Vitez astronomski opservatorij i kod njega se sastaju poljski i njemački astronomi predkopernikovskog razdoblja, budući učitelji Kopernika. Od posebne je važnosti podatak Filipa Kalimaha Buonacorsija, da su čuveni humanisti Petar Pavao Vergerije i Filip Podecatherus našli kod Viteza utočište pred »nevoljama« došavši jedan iz Italije a drugi sa Cipra.⁷ Te »nužde« (necessitates) i »nevolje« (calamitates) nisu samo turska nadiranja i osvajanja već očito zbivanja u Evropi, u Italiji o kojima je pisao u citiranom tekstu Nikola Modruški, govoreći o tiranima i njihovoj tiranskoj vladavini, koji nanose »muke, nevolje i jada . . . u državama, čak u čitavim narodima i područjima«. Zna se da su mnogi humanisti kraja XIV. i početka XV. stoljeća bili republikanskog usmjerenja, da su se zalagali za ograničenu vlast monarha — vladara i da su u tom smislu pisali svoje traktate o vladaru i vladanju. Iz svega se može zaključiti koja je atmosfera vladala na Vitezovu dvoru u Velikom Varadinu. U to vrijeme u službi Ivana Hunjadija, gubernatora kraljevstva nalazio se Andrija Pannonius (Andreas Pannonius). Svoje stavove o vladaru i vladanju izložio je u častu stupanja na prijestol Matije Korvina u djelu »De regis virtutibus ad Mathiam Regem«. U njemu je oštro osuđen despotizam vladara i tiranija kao zloupotreba vlasti. U tom okviru kretali su se politički stavovi i djelatnost Ivana Viteza, koji je u to vrijeme bio živo angažiran u političkim, diplomatskim pa i vojnim akcijama nakon bitke kod Varne. Njegovi stavovi i pogledi na konkretnu političku i ratnu situaciju saržani su u brojnim pismima napisanim u vrijeme gubernatorstva Ivana Hunjadija. (1446—1452).⁸

Poslije pada Carigrada u Turske ruke 1453. g. Vitez u svojstvu legata kralja Ladislava V. Postuma, drži zapažene govore na Zapadu u Frankfurtu, Pragu, Beču i Bečkom Novom Mjestu, upozorava na očajno stanje kršćana i istočne Crkve (»Orientalis ecclesia«) pod Turcima i na blisku opasnost od daljnjih Turskih nadiranja i osvajanja kršćanskih zemalja.⁹ Kao kancelar kralja Ladislava angažiran je u mnogim diplomatskim misijama i upućuje važne poslanice poljskom kralju, mletačkom duždu, španjolskom kralju, papama Nikoli V i Kalikstu III, raškom (srpskom) despotu i raznim biskupima i radi organiziranja obrane od Turaka i dobivanja pomoći za borbu protiv Turaka. Uz Ivana Hunjadija sudjeluje 1456. g. u uspješnoj obrani Beograda i slavnoj pobjedi kršćanske vojske pod vodstvom Ivana Kapistrana. Tom prilikom bio je očevidac neiskorištene pobjede nad turskom vojskom i krvavog

obračuna vodećih antagonističkih plemićkih stranaka, pristaša Ulrika Celjskog i Hunjadijevaca, u kojem su izgubili živote sam Ulrik Celjski i stariji sin Ivana Hunjadija Ladislav. Kao pristaša Hunjadijeve stranke, oklevetan od Hunjadijevih protivnika Vitez je bačen u tamnicu iz koje ga je izbavio prijatelj kardinal Enea Silvije Piccolomini, budući papa Pijo II. Tako je Vitez na vlastitoj koži drastično doživio posljedice anarhičnog stanja koje je u nas vladalo u jeku turskih nadiranja. To mu istina nije bilo prvo iskustvo. Nekoliko godina prije 1448. doživio je zarobljavanje i utamničenje Ivana Hunjadija proslavljenog i u Evropi poznatog borca protiv Turaka, kojeg je nakon neuspjele kosovske bitke srpski despot Đurađ Branković uhvatio i zatočio u smederevsku tamnicu. Poslije beogradskog incidenta Vitez oslobođen i tamnice i optužbe odlazi u Prag gdje se nalazio u zatvoru mlađi sin Ivana Hunjadija Matija, njegov odgajnik. 1457. g. prisutan je Vitez kod iznenadne smrti kralja Ladislava V. O tom događaju napisao je važno i zanimljivo pismo prijatelju Stjepanu Vardi katoličkom nadbiskupu.¹⁰ Nakon uspješnih pregovora s gubernatorom Jurjem Podjebradskim oslobađa Matiju Korvina i odmah organizira njegov izbor za kralja Ugarske.

Kao kancelar kraljevstva i glavni savjetnik kralja Matije Korvina Vitez od sada učestvuje u značajnim državničkim poslovima i u specijalnim diplomatskim poslanstvima. Tako od cara Fridriha III. pribavlja (otkupljuje za 80.000 dukata) dragocjenu i jedinu valjanu »svetu krunu«, (krunu sv. Stjepana), koju prenosi u Budim. Njome je Matija Korvin okrunjen svečano u Stolnom Biogradu 29. ožujka 1464. g. Tom prilikom dao je kralj Matija Korvin mnoge obaveze i obećanja (kojih se kasnije nije držao).¹¹ Ovaj čin ponukao je da mu se pokore mnogi velikaši koji ga do tada nisu priznavali. Iako je kraljeva vlast u tom razdoblju već dobivala novo značenje i nove moderne aspekte ograničene monarhije, krunidba »svetom krunom«, noseći nadnaravne attribute, značajno je pridonijela učvršćenju kraljeva autoriteta i njegove neograničene vlasti. Može se reći da je od tada Matija Korvin stekao bitne preduvjete psihološkog karaktera, da se ponaša kao apsolutni monarh. Kasnije će to nadopuniti organiziranjem vlastitih najamničkih trupa, tzv. »crnih četa« (»fekete sereg«), pokretnih kraljevskih vojnih jedinica koje su operirale na terenu u skladu s njegovim naređenjima, i postale temelj Matijine strahovlade. Godinu dana prije Turci su zauzeli Bosnu i pogubili u lipnju mjesecu 1463. g. bosanskog kralja Stjepana Tomaševića. Ivan Vitez sudjelovao je osobno u vojnim akcijama, na-

ročito kod ponovnog zauzimanja grada Jajca na Božić 1463. U opsadi Jajca i pobjedi nad Turcima sudjelovao je i Jan Panonije što je opisao u posebnoj pjesmi. Ove pobjede nad turskim zavojevačem i oslobođenje velikog dijela po Turcima zauzete Bosne podiglo je međunarodni ugled kralja Matije. Pogotovo je pridonijelo njegovo savezništvo s Venecijom i podrška pape Pija II. koji se spremao na križarski rat s Turcima i nastojao vladare kršćanske zapadne Evrope angažirati za zajedničku pomorsku akciju radi oslobođanja Carigrada. Ofenzivni rat protiv Turaka bio je strateški plan Ivana Viteza još 1458. godine kad je o tome pisao papi, a iste ili slične misli ponavljaju se u pismu Matije Korvina papi Piju II, u kojem moli i očekuje pomoć kako bi se mogla ostvariti zamišljena zajednička akcija. U pismu je izraženo i razočaranje zbog otezanja i izostanka zapadne pomoći i tjeskobno očekivanje daljnjih turskih provala i osvajanja. Pismo Matije Korvina papi Piju II, zapravo pismo njegova kancelara Ivana Viteza, završava riječima: »Budući da je dakle u tolikoj opasnosti ne samo moje stanje nego i svih pravovjernih, to ja pritisnut najkrašnjom potrebom, vapim za općom pomoći, ako ima gdje brodovlja, ako ima kopnenih četa, ako ima kakvih križara, neka to jednom izađe na vidjelo, i to tako da nehaj nadomjesti spremnost a sprost brzina. Mi idemo odavde ravno sa svom snagom onamo gdje nam se bude činilo da bi mogli više koristiti, te ćemo u svakom slučaju ispuniti svoju dužnost prema vjeri i domovini.«¹²

Značajno je da gotovo iste misli pa i riječi sadrži pjesma Jana Panonija napisana u to vrijeme. Jan u ime Matije Korvina progovara:

»Naši će šatori opet na zelenoj livadi nići,
A možda će neka pomoć i sa strane stići.
No kako mi i sam javljaš, tog nema pod kapom nebeskom
Tko misli, da pritekne u pomoć mojoj stvari.

.....
Ako vas ne potiču slavna djela davnih vremena,
Ono bi morala da vas potakne bliska opasnost.

.....
Francuska spava, Španjolska za Krista baš ne mari,
Engleska propada od pobune velikaša,
A susjedna Njemačka u besciljnom zborovanju vrijeme trati
Italija se i dalje svojom trgovinom bavi
I nikoga osim Venećana, briga za mnom ne mori:

Njih sa mojom sudbinom stečeni savezi vežu.
Čusmo, da oni već odavno junački spremaju rat
I da njihovi brodovi more već prekrivaju sinje.
Moj položaj se u mnogome od ostalih razlikuje:
Nit hoću niti mogu spor biti, kad bih i htio.
Na samoj mi granici kraljevstva tursko zasjelo pleme,
Ne pušta me nikako, da bezbrižan provodim dane.
Odlučih, da ga neprestano napadam četama svojim,
Samo sudbina neka je sklona naumu mome.
Tako mi nalaže primjer uzvišena mi oca,
Tako i prema vječnoj vjeri ljubav mi sveta.

.....
Bilo da od vas nam stigne velika pomoć ili sitnica neka
Mi ćemo ipak svom domu i vjeri ostati vjerni.«¹³

Velike nade u angažman sjedinjenih kršćanskih zemalja Evrope nisu se ostvarile. Partikularistički interesi, koje je tako zorno opisao Jan Panonije, prevagnuli su, došlo je do otezanja akcije, a sve je zapečatila smrt pape Pija II 15. kolovoza 1464. u Ankoni gdje je uzalud čekao dolazak savezničkog brodovlja da bi udario na Carigrad.

Diplomatske akcije poduzete u ime Matije Korvina, u kojima je sudjelovao i Nikola Modruški, papin legat na njegovu dvoru i prijatelj Ivana Viteza, nisu donijele pozitivne rezultate. Venecija je čak odrekla novčanu pomoć Matiji.¹⁴

Tu unutarnju bolesnu situaciju u kojoj se nalazila evropska »Christianitas« izvrsno je sagledao i opisao Jan u pjesmi »O Piju II umrlom na vojnom pohodu« u kojoj je ukazao i na nemoć papinu i slabu perspektivu njegova pothvata.

»Dok Pijo II. na Turke se digao, boj sveti spremao
Dok rat je već bjesnio, a tromi skup gospode drijemao,
Dok je Zapad i Sjever sav za prethodnikom hodio,
Dok je on spremio brodovlje, dok digao jedra da bi odbrodio,
Na jadranskoj obali, u Ankoni, kob ga zateče,
Smrt nagla gromoglasni put mu presječe.
Iako si pobjedi silnoj varavo se nadao,
Brižni Rime, nemoj da bi se na sudbu jadao.
Ne žali njegov prekinut put, jer to, što se samo digao,
Malo je, no još bi manje bilo, da je stigao.«¹⁵

Duboke suprotnosti koje su rastakale dotadašnju kršćansku zajednicu država, nastale uslijed formiranja nacionalnih država i njima podvrgnutih nacionalnih crkava, nastojao je u to vrijeme (1462—1464) pomiriti češki (»husitski«) kralj Juraj Podjebradski svojim projektom opće evropske mirovne organizacije, organizacije kršćanskih vladara, ali s tom razlikom da se ističu u toj »cogregatio« nacije, na čelu s kraljevima i knezovima.¹⁶ U skladu s načelnim stavovima i položajem Jurja Podjebradskog, odnosno njegova husitskog kruga, na čelu te međunarodne zajednice nije bio predviđen papa, već skupština koja bi se brinula za ostvarenje zajedničkih ciljeva. Ti ciljevi bili su: uspostava mira, zabrana rata, kažnjavanje narušitelja mira i osnivanje međunarodnog suda za mirno rješavanje sporova. Baza tome bilo bi uvođenje prirodnog — rimskog prava. Opsežna diplomatska akcija potekla od Jurja Podjebradskog bila je usmjerena prema svim evropskim dvorovima, a mogla se pozivati na slične projekte humanista i teoretičara države i prava poput Marsilija iz Padove (Marsilius Patavinus), Wiliama iz Ockhama, Antuna Marinija (Antonius Marini iz Grenobla) i drugih. Nova predložena zajednica interesa, osnovana na načelima »Pax«, »Iustitia«, »Anicitia«, »Fraternitas«, pretpostavlja duboke društvene promjene i promjene u međudržavnim odnosima s kojima treba biti usklađena nova zajednica nazvana »unio« ili »corpus« ili »collegium«. U tekstu prijedloga kaže se doslovno: »estimamus oportere iuxta nouorum temporum et diversarum provinciarum, regnorum et principatuum nostrorum consuetudines, usus et qualitates de nature gremio nova iura procucere et novis ausibus nova remedia reperire«.¹⁷

Ne treba posebno isticati da su ove humanističke ideje u skladu s osnovnim stavovima Ivana Viteza od Sredne i njegova humanističkog kruga u kojem su znatnu ulogu pored onih iz Italije igrali ulogu humanisti iz Češke i Poljske. Put do realizacije tog programa bio je dakako dug i može se reći da je za Viteza bilo praktički najaktualnije osigurati obranu od turskih nadiranja što se može suglasiti s načelom već spomenutog francuskog humaniste Antuna Marinija koji je zalažući se za osnivanje lige evropskih sila protiv Turaka i za njihov izgon iz Evrope i Carigrada u poslanici Piju II naglašavao glavni cilj lige: »fidem defendere et Turcum expelere«.¹⁸

Ipak, unutarjni sukobi samih kršćanskih vladara, knezova i kraljeva, pa i samih velikaša-magnata, taj rat u kojem se stradava, kako kaže Vitez »od rođačke ruke« bila je Vitezova glavna briga. U tim

okolnostima, iznesenim u citiranom pismu Pavlu Ivaniću, Vitez je nastojao biti »conciliator pacis«. U tom duhu i s tim intencijama odvija se njegova misija u Pragu kod Jurja Podjebradskog, 1457—1458, kad uspeva osloboditi iz tamnice Matiju Korvina, i utanačiti ženidbu Matije sa kćeri Jurja Podjebradskog Kunigundom (Katarinom). Ta ženidba, koja ima karakter međudržavnog ugovora, jedan je od značajnih Vitezovih diplomatskih i državničkih poteza koji otkriva njegove intencije: u čiju je realizaciju bio uključen i Juraj Podjebradski.¹⁹ Smrt Kunigunde u puerperiju 1464. g. bio je sudbonosan udarac Vitezovoj politici zблиžavanja i zajedništva kralja Matije i Jurja Podjebradskog koji bi u zajedničkom krvnom potomku našli i utvrdili jedinstvo. Moglo bi se govoriti o definitivnoj prekretnici. Iako je Ivan Vitez nastojao sačuvati uspostavljenu vezu sa Jurjem Podjebradskim, nakon smrti Kunigunde, odnosi između Matije Korvina i Jurja Podjebradskog su se ohladili. Vitez je ostao vjeran svojoj politici dobrih odnosa i suradnje s kraljem Jurjem Podjebradskim, međutim kralj Matija nakon krunidbe »svetom krunom« počeo se udaljavati od Viteza, težeći u krajnjoj liniji za carskom krunom, čemu je podredio svoju unutarnju i vanjsku politiku. Uskoro je Vitez prestao biti kancelar kraljevstva. Smrću ostrogonskog nadbiskupa kardinala Dionizija Seča u veljači 1465. g. Vitez je postavljen za nadbiskupa ostrogonskog a time i dužnost kraljeva zamjenika u njegovoj odsutnosti. Iako u mnogome kraljev savjetnik po funkciji, angažiran u mnogim unutarnjim i vanjskopolitičkim akcijama Vitez zastupa vlastito stajalište što povećava nesporazum i napetost između njega i Matije Korvina. U Ostrogonu okuplja Vitez mnoge evropske humaniste i znanstvenike, prenosi i upotpunjava opservatorij, stvara za ono vrijeme veliku, značajnu knjižnicu nabavljajući kodekse u Italiji i drugdje u Evropi; ustanovljuje radionicu za prijepis rukopisa, dovodi kaligrafe i minijatore. U Ostrogonu se vode znanstvene dispute, obrazuje se mala respublica litteraria. U tome učestvuje i njegov nećak Ivan Česmički, tada biskup pečujski, koji u Pečuhu također stvara vlastitu knjižnicu s brojnim kodeksima grčkih autora.²⁰ Uviđajući potrebu obrazovanja novih mlađih kadrova, Vitez se anagažira na osnivanju sveučilišta u blizini Ostrogona u Bratislavi (Požunu). Vitez se pobrinuo za predavače, organizira sistem studija, poduzima sve potrebne formalnosti te na temelju papinog privilegija iz 1465. g. otvara svečano sveučilište imenom »Academia Histropolitana« 1467. g. Sveučilište je bilo ustrojeno po uzoru na bolonjsko. Osim teologije

i prava, predavale su se na tom sveučilištu osnove prirodnih znanosti, aritmetika, astronomija, geometrija, glazba, pa i medicina. Vitez je za predavače pozvao svoje najbolje prijatelje i istaknute znanstvenike toga doba. Bili su to Johannes Regiomontanus, Martin Byliza, Galeottus Martius, i Juraj Schönberg, te mnogi ugledni humanisti znanstvenici iz Beča, Italije i Francuske. Academia ili Universitas Histropolitana počela je radom nakon svečane inauguracije u Ostrogonu pod predsjedanjem Ivana Viteza kancelara sveučilišta, krajem mjeseca rujna 1467. g. Značajno je da na otvaranju sveučilišta nije bio prisutan kralj Matija.²¹ U to vrijeme već su se javile oštre suprotnosti između kralja Matije i Ivana Viteza od Sredne zbog Matijina vojnog pohoda na Češku, čemu se Vitez protivio. Vitezu nije bilo zazorno pričešćivanje »kaležnjaka« husita pod oba vida, i protivio se poduzimanju vojnih operacija protiv kršćanske države i kršćanskog vladara u jeku turskih prodiranja i ponovnog osvajanja teritorija u Bosni i Hrvatskoj iz kojih su već bili potisnuti u toku 1464. g. Matija je osjećao opasnost od okupljanja međunarodne intelektualne elite oko Viteza i pod njegovim vodstvom. Znao je koliko mogu utjecati na javno mnijenje i biti otpor njegovoj neograničenoj vlasti. Postepeno je okupljao oko sebe pristaše hvalitelje apsolutne monarhije. Još 1464. g. uklonio je s banske časti Stjepana II Frankopana, nekad prijatelja i pristašu, protjerao je iz zemlje biskupa modruškog Nikolu, Frankopanova čovjeka i legata papinog, koji je za Matiju bio u poslanstvu u Veneciji.²⁷ U nekoliko godina izmijenio je čitav niz uglednih, istaknutih plemića na državnim funkcijama, koristeći se pri tom antagonizmima među plemstvom, uklanjajući predstavnike moćnih velikaških familija, oslanjajući se na novo, niže plemstvo. Matija je postepeno ali sustavno, politikom »divide et impera«, i zastrašivanjem, ostvarivao svoj »dominium apsolutum«, oslanjajući se na nove ljude, ovisne o njegovoj vlasti. Kod toga su mu djelatno pomogle već spomenute plaćeničke »crne trupe«, koje su predvođene kapetanom Blažom Mađarom (Podmanickim) vršile pogrome naročito u Slavoniji i Hrvatskoj. Matija je tako lišio banske časti i položaja uglednike poput Jana Vitovca, Ivana Tuza, Emerika Zapolju, Osvalda Tuza i Jana Panonija. Jednaku politiku vodio je prema crkvenoj hijerarhiji nastojeći da stvori poslušan episkopat, podložan njegovoj vlasti i državnoj politici, s tendencijom stvaranja prave nacionalne crkve koristeći obilno i bezobzirno svoj »jus patronatus«. Nepovjerljiv i sumnjičav poput mnogih vlastodržaca — tiranin Matija nije dopuštao svo-

jim podanicima bilo kakove pokušaje samostalne politike ili prijateljske odnose sa susjednim državama ili vladarima kao što su Mleci ili Fridrih III, pa i onda kad je on sam s istima imao dobre odnose. Poznati humanista Čeh Bohuslav Hassenštajnski »z Lobkovice« pisao je da je Matija Korvin kralj »qui magnos deprimere et parvos quotidie erigere in summa gloria potebat neque ulla tam spectata fides apud eum fuit, ut suspitione non violaretur«. ²³ Neki od humanista uspoređivali su Matiju Korvina s okrutnim Atilom. Vitez je međutim sa svojim govorima u Njemačkoj i diplomatskim akcijama nastojao izmiriti kršćanske vladare. Ostao je u dobrim odnosima s Jurjem Podjebradskim i često boravio u Pragu.

Matija se međutim u potpunosti oslonio na svoju plaćeničku vojsku i njenog kapetana Blaža Mađara, koji je haračio po Slavoniji i Lici, koji je zauzeo Frankopanov Senj što je naišlo na negativan odjek i kod Mletaka i kod pape. Da zadobije povjerenje i ostvari dugoročne ciljeve Matija je našao šansu u ratu protiv »husita« angažiravši se sa znatnim vojnim snagama na terenu izvan domovine. Da bi došao do novca za plaćeničke trupe uveo je nove poreze i podavanja i praksu »javno suda«. Iako je bio krunidbenom zavjernicom obavezan na regularno održavanje suđenja, Matija je ovu obavezu protumačio na svoj način. Zakazivao je suđenje i onda ga odgađao da bi za tu odgodu dobio novčanu odštetu. Kraj toga je odašiljao svoje popisivače za redovne i izvanredne ratne poreze, koji ako nisu porez utjerali od vlastelina naplaćivali su, istjerivali konfiskacijama od podanika. Za takozvani neposluh uvodio je proskripcije koje su dovodile na temelju izmišljenih optužbi do gubitka imanja ili čak života. ²⁴ Da bi smirio duhove nezadovoljne ovom politikom unutarnjom i vanjskom Matija je mijenjao vojskovođe i banove. Tako je 1468. g. postavio za bana Slavonije Ivana Česmičkog (Jana Panonija) uz Ivana Tuza, no već 1470. zbacio ih je i za bana Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, kao i bana Bosne postavio svog kapetana Blaža Mađžara. Tek što je stupio u bansku čast iskazao se: poharao je pet selišta u području Vrane, a bivšeg bana Ivana Tuza Matija je utamničio, a Ivanu Česmičkom, svom nekadanjem miljeniku, konfiscirao dragocjenu zbirku grčkih rukopisa koji su iz Pečuha prebačeni u Budim u kraljevsku knjižnicu kojom je tada rukovodio Galeotus Martius, hvalitelj i dodvorica Matije Korvina.

U cjelini uzevši Matija Korvin prekršio je sva obećanja i obaveze koje su proizlazile iz njegove zavjernice date na dan krunidbe 1464. g.

i na kasnijim saborima. Postojali su svi uvjeti da se dovede u pitanje legalnost Matijine unutarnje politike i vladavine.

Vjekoslav Klaić u Povijesti Hrvata o tome piše: »... ne samo vanjska politika kraljeva i osobne uvrede, nanesene najodličnijim savjetnicima, prouzrokovala su opći otpor protiv njega. I njegova unutarnja politika, njegova tvrda glava, njegova bezobzirnost bijaše mu pribavila bezbroj očitih i tajnih neprijatelja. Ta njemu je bila njegova volja sve, a narodna volja ništa. Što je dulje vladao i osjećao se čvršći na prijestolju, sve je više gazio pravice plemstva i sve je manje mario za ustav. Nametao je poreze i nemilo ih utjerivao, pa i onda kad mu ih sabori ne bi dopustili. Plemiće bi dao sve bez zakonita suda zasužnjivati, iz zemlje goniti i posjeda ih lišavati. Biskupske časti i kastelanije razdavao je tuđincima, a čast župana dijelio je neplemićima. Vojsku svoju ukonačivao je u plemstva i svećenstva, te nije štedio ni samostana. Njegovi poreznici i carinici počinjali su nasilja svake ruke. Sudbene odluke ukidao je kraljevskim ukazima; mimo to izdavao je nezakonite naredbe, darovnice i isprave. Ukratko: umni kralj Matijaš ugledao se u svoje zapadne drugove te je redom obarao feudalne uredbe, sve prednosti privilegiranih staleža, da na ruševinama sredovječne države podigne apsolutnu monarhiju.«²⁵

Shvaćanje humanista kojima je pripadao Ivan Vitez a napose Ivan Česmički izražavala su onu idejnu struju koja se zalagala za ograničenu monarhiju (tzv. parlamentarnu monarhiju) nasuprot struji koja se zanosila apsolutnom, neograničenom monarhijom u kojoj je vladar iznad zakona. Tu i takovu vladavinu mogli su nazivati samo tiranijom a kralja koji je prekršio i sistematski izigravao svoje krunidbene obveze nazivali su »kraljem uzurpatorom«. V. Klaić o tome piše: »Zamašni su bili razlozi s kojih se veliko i malo plemstvo odvrćalo od svog zakonitog kralja, kojeg bijaše pred dvanaest godina izabralo s tolikim oduševljenjem. Najviše se kralju upisivalo u grijeh što se već nekoliko godina borio na zapadu i sjeveru s kršćanskim narodima, a dotle su Turci razarali i palili na južnim međama njegove državine. Sam nadbiskup Ivan Vitez, prvi savjetnik kraljev i gotovo poočim njegov, osuđivao je kraljev postupak. Jednom u državnom vijeću očitovao primas u ime ostale gospode 'kako nisu više voljna da za tuđu državu troše svoj novac i prolijevaju krv svoju' kralj planuo na to, podigao ruku i udario po licu sijedog prelata. Od toga časa otuđio se Ivan Vitez posve svomu kralju. K tomu ga je vrijeđalo i to što ga je Matijaš sve više

zavrgavao za volju tuđinca, vesprimskog biskupa Ivana Beckensloera, svoga najnovijeg ljubimca. A bio je povrijeđen i biskup Ivan Česmički, otkad ga bijaše kralj zbacio s banije slavonske, a druga mu Ivana Tuza vrgao u tamnicu. Radi ovoga pridružio se uroti i zagrebački biskup Osvald Tuz.« (V. Klaić, Povijest Hrvata, vol. IV, Zagreb 1973², str. 106—107).

Sustavno okupljanje stranaca i podjeljivanje svjetovnih i crkvenih službi i časti služilo je kralju Matiji da ukloni predstavnike domaćeg plemstva koje je imalo podršku u svojim rodovima. Stranci su bili potpuno ovisni o Matiji i obavezni svom meceni. Isto su tako bili obavezni i pojedinci neplemićkog porijekla, zahvalni što ih je kralj Matija uzdigao na časti koje nisu odgovarale njihovu društvenom statusu. Otpor kralju Matiji i njegovoj ne samo momentalnoj politici nego već vladavini koja je uzela sve više maha, nije bio revolt zapostavljene grupe velikaša-magnata, već je imao vrlo široke razmjere. Od 75 županija ostale su uz kralja Matiju samo devet. Na čelu pokreta za smjenu kralja Matije, zbog neispunjenih obaveza i uzurpacije vlasti našli su se Ivan Vitez i Ivan Česmički. Na ugarsko kraljevsko prijestolje pozvan je poljski kraljević Kazimir, mlađi sin kralja Kazimira IV, koji je prihvatio poziv, razaslao proglas i ušao s vojskom u zemlju.²⁴ Kralj Matija osjetivši kralju pogibelj poduzeo je sve da razjedini protivnike, pojedinačno obrađujući pojedine plemiće, dajući obećanja i dijeleći povlastice i razne koncesije. S najpouzdanijim četama opkolio je i blokirao Vitezovo sjedište Ostrogon spriječivši da dođe do kontakta između njega i kraljevića Kazimira. Posredstvom palatina Mihajla Országa i Emerika Zapolje uspio je skloniti Viteza na popuštanje koje je rezultiralo njegovom konfinacijom, u čemu je imao značajan udio Matijin miljenik biskup Ivan Beckensloer, koji je preuzeo Vitezova imanja. Nakon povlačenja kraljevića Kazimira koji je napustio Njitrú pred brojnijim Matijinim vojnim jedinicama, Matija je namamio Viteza u Budim, uhitio ga i utamničio u Višegradu. Nakon posredovanja papina legata i nekih velikaša Vitez je oslobođen vraćen u Ostrogon ali stavljen pod nadzor biskupa Ivana Beckensloera. Uskoro je Vitez 8. kolovoza 1472. g. umro, a Beckensloer postavljen od kralja Matije za nadbiskupa Ostrogonskog i primasa Ugarske.²⁷ Ivan Česmički, koji je pružio poljskom kraljeviću Kazimiru da se skloni u tvrdi grad Njitrú, nakon njegova povlačenja u Poljsku sklonio se u Hrvatsku, smjestivši se kod braće Tuz u Medvedgradu kod Zagreba. 1472. izdao je ovdje

jednu povelju datiranu sa 15. ožujka. Umro je uskoro iza tog datuma. Pokopali su ga u Remetama u samostanu Pavlina.

Kralj Matija koji je brzo »zaboravio« svoja obećanja kojima je kupio pobunjene velikaše i prelate, te je provodeći svoju politiku divide et impera, ponovno provodio, pomoću općeg suda, proskripcije na osnovu neutemeljenih tužbi. Još desetak godina kasnije progonio je pristaše Ivana Viteza i Ivana Česmičkog, za općeg suda 1481. g. u Zagrebu, uključiv u optužbu radi veleizdaje njihovu bližu i daljnju rodbinu, kao i prijatelje i znance.²⁸

Sudbina slavnih humanista Ivana Viteza i Ivana Česmičkog odjeknula je među njihovim prijateljima i poštovaocima u Italiji. Mnogi od onih koji su živjeli na dvoru u Budimu, Ostrogonu ili na sveučilištu u Bratislavi, napustili su Ugarsku. Sam kralj Matija postavši naročito oprezan izrazio je duboko nepovjerenje u znanstvenike i literate humaniste i otkazivao im gostoprimitstvo jer su uzročnici neposluha i pobune.²⁹ — Čuveni humanista, profesor govorništva u Firenci i Rimu — Bartholomeus Fontius pisao je tada prijatelju Baptisti Guarinu: »Nam vir clarissimus Iohannes Histrigoniae archiepiscopus a Mathia Coruino rege comprehensus est et Janus Quinqueecclesiensis episcopus, vir doctissimus et poeta clarissimus in ipsa fuga interiit. Petro quoque Gorasdae meo, ne in regias manus peruenerit, non mediocriter timeo. O me miserum, qui uno tempore tantos viros tam amicos e tantis fortunis in tantas miserias videam corruisse. Sed quod minus scribam, obortis lachrymis et dolore impediatur. Vale Florentiae XIII. Cal. Maii MCCCCLXXII.«³⁰

Ivan Vitez od Sredne i Ivan Česmički — Jan Panonije, vjesnici novog doba, branioci svoje domovine i šire evropske zajednice pred pogubnim turskim osvajanjima, nisu stradali od neprijatelja, od Turaka, nego od »rođačke ruke«. Bila je to ruka njihova izabranog kralja; vladara u kojega su položili svoje nade snujući novi humani poredak poput Tome Mora nekoliko desetljeća kasnije u dalekoj Engleskoj. Stradali su u žrvnju između anarhije i tiranije, u vremenu, kako je pisao Ivan Vitez, »opće pomutnje« u kojem je »sila mjerilo pravde« u kojem »ništa nije sigurno nego to da ti je brat dušmanin«; u vremenu u kojem, kako je proročki Vitez navjestio »preostaje još da se značenje riječi preokrene, pa da se u budućnosti dogodi, jao, i ta nevolja, da se plodonosan i uspješan zločin nazove vrlinom«; u vremenu u kojem je, prema Vitezovu viđenju »zločin već doveo do toga da ništa više ne smatramo zločinom«.³¹

Tadašnja Evropa bliska monarhističko-apsolutističkim rješenjima nije mogla shvatiti doseg ovih tragičnih i znakovitih zbivanja u nas, a i historiografija domaća i strana nije uspjela valorizirati suštinu vladavine kralja Matije Korvina, ostajući dugo vremena pod dojmom dvorske historiografije Matije Korvina (A. Bonfini i drugi). Tek u novije vrijeme kritički pristup izvorima i sagledanje osnova humanizma i renesanse u svijetu i u nas omogućio je da se utvrde i istaknu trajne vrijednosti doprinosa kojeg su dali Ivan Vitez od Sredne i Jan Pannonije — Ivan Česmički.

BILJESKE

¹ Usp. Tomislav Raukar, Društveni razvoj u Hrvatskoj u XV. stoljeću, u »Misao i djelo Ivana Stojkovića«, Zbornik radova s Međunarodnog simpozija u Dubrovniku 26—28. V. 1983, str. 25—37; Miroslav Kurelac, Promjene društvenih struktura u Stojkovićevo doba, ibidem, str. 47—50.

² O Ivanu Vitezu i Ivanu Česmičkom usp.: Vilmos Fraknoi, Vitéz Janos püspök élete, Budimpešta 1871; isti, Vitéz Janos esztergomi érsek élete, Budimpešta 1879; isti, Mathias Corvinus König von Ungarn, Freiburg 1891; Ivan Kukuljević, Glasoviti Hrvati prošlih vjekova — Ivan Česmički, Zagreb 1886, str. 1—19; Tibor Kardos, A magyarországi humanizmus kora, Budimpešta 1955; Olja Perić, Zbirka pisama Ivana Viteza od Sredne, Živa antika, god. XXIX, sv. 1, Skoplje 1979, str. 99—111; Olga Perić-Josip Paro, Uspon mirnog čovjeka — Ivan Vitez, Zagreb 1979; Miroslav Kurelac, Kulturna i znanstvena djelatnost Ivana Viteza od Sredne, Zbornik Zavoda za povijesne znanosti IC Jugoslavenske akademije, vol. 12, Zagreb 1982, str. 21—34 — Josef Huszti, Janus Pannonius, Pećuh 1931; Mihovil Kombol, Ivan Česmički, u Ivan Česmički-Ianus Pannonius, Pjesme i epigrami, Zagreb 1951, str. VII—XXII; Veljko Gortan, Hrvatski latinisti, sv. I. Zagreb 1969—1970; Ervin Šinko, Tri književne studije, Rad JAZU 333, Zagreb 1963, str. 501—564; Tibor Kardos, Janus Pannonius, Poet of the Hungarian Renaissance, New Hungarian Quarterly, 14, No. 49, 1973, str. 79—93; Zbornik »Janus Pannonius tanulmányok, Budimpešta 1975; Dionizije Svagelj, Pjesnik Panonije Ivan Česmički, u: Zbornik radova posvećenih VII. kongresu jugoslavenskih slavista, Zagreb 1972; Marianna Birnbaum, Janus Pannonius poet and politician, Zagreb 1981; Marin Franičević, Ivan Česmički, u Povijest hrvatske renesansne književnosti, Zagreb 1983, str. 292—296; Miroslav Kurelac, Hrvatski humanisti rane renesanse, Croatica Christiana periodica, God. XI, br. 19, Zagreb 1987, str. 95—107.

³ Pismo Ivana Viteza zagrebačkom arhidakonu Pavlu, Varadin, 23. travnja 1445. g. izd. *Ioannis de Zredna, cancellariae regis Hungariae olim prothonotarii Epistolae, in diversis negotiis statum publicum regni Hungariae concernentibus, ab anno Christi MCDXLV usque ad annum MCDLI etc. per Pau-*

lum Iwanich, *dioeceseos Zagradiensis presbyterum*, ... izd. u J. G. Schwandner, *Scriptores rerum Hungaricarum veteres ac genuini*, vol. II, Vindobonae 1741, str. 9—13; Ivan Boronkai, *Johannes Vitez de Zredna Opera quae super sunt*, Budimpešta 1980, str. 27—30 (kritičko izdanje). Hrvatski prijevod: dr Mate Križman.

⁴ O Nikoli Modruškom usp.: Giovanni Mercati, *Notizie varie sopra Niccolò Modrussoense*, u *Opere minori di G. Mercati, Studi e testi*, vol. 79, Città di Vaticano 1937, str. 208—267; Serafin Hrkač, Nikola Modruški, u *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, br. 3—4, Zagreb 1976, str. 145—157; Miroslav Kurelac, Nikola Modruški (1427—1480), životni put i djelo, u *Zborniku »Krbavska biskupija u srednjem vijeku«*, Rijeka — Zagreb 1988, str. 123—142.

⁵ *Nicolaus Modrussiensis, Defensio ecclesiasticae libertatis*, Rukopis, Biblioteca Ap. Vaticana, Cod. Vat. lat. No. 892, fol. 51—52, izdanje: G. Mercati, o. c., str. 255—257. Hrvatski prijevod dr Mate Križman.

⁶ Sante Graciotti, *Le tendenze dottrinali dei lodatori italiani di Mattia Corvino*, *Studia humanitatis*, 2, Budimpešta 1975, str. 51—63.

⁷ »Erant ibi eodem tempore duo viri eruditissimi, Paulus Vergerius et Philipus Podochatherus, quorum ob diversam necessitatem ille Italia, iste Cypro relicta, contulerunt se ad eundem Episcopum, veluti ad confugium bonorum omnium ac literarum asylum, quoties calamitas aliqua ingruisset. His (!) studia et morum similitudo facile Gregorio (Sanocense op. aut.) coniunxit, valuitque ad conciliandam amicitiam in tanta nationum diversitate. ...« u Philipo Callimacho Buonacorsi, *De vita et moribus Gregorii Sanocensis*, izd. Jenő Abel, *Analecta ad historiam renascentium in Hungaria literarum spectantia*, Budapestini — Lipsiae 1880, str. 163—164.

⁸ O Epistolaru Ivana Viteza v. Olja Perić, *Zbirka pisama Ivana Viteza od Sredne...* o. c. bilj. 2.

⁹ *Ioannis Vitez de Zredna, ep. Varadiensis in Hungaria, Orationes in causa expeditionis contra Turcas habitae item Aeneae Sylvii Epistolae ad eundem exaratae 1453—1547*, ed. G-Fraknoi, Budimpešta 1878.

¹⁰ Pismo Ivana Viteza Stjepanu Vardi, 1457. g. Rkp. Arhiv Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb, Ms. IV. b. 3, fol. 35 recto — 35 verso.

¹¹ Matija Korvin potvrdio je prilikom krunidbe Zlatnu bulu kralja Andrije, dekrete kraljeva Ludovika I i Sigismunda, dao je izjavu da se kraljevina Slavonija (i Erdelj) imaju »sačuvati u svim starim i dobrim slobostinama, običajima i pravima«, te da kralj ne smije od sada osuditi ni jednog podanika radi nevjere ili veleizdaje bez savjeta prelata i baruna, te da će se redovito održavati opći kraljevski sudovi. Usp. Vjekoslav Klaić, *Povijest Hrvata*, knj. IV, Zagreb 1973, str. 65; Bogoljub Krnic, *Judicium generale (opći sud) u Ugarskoj i Hrvatskoj*, *Vjesnik hrvatskoga arheološkoga društva*, N. S. sv. IX, Zagreb 1906/7, str. 27—28.

¹² Pismo Matije Korvina papi Piju II. V. Klaić, o. c., str. 68.

¹³ Ivan Česmički — Janus Pannonius, *Pjesme i epigrami* (Preveo Nikola Šop), Zagreb 1951, str. 41—43.

¹⁴ U pismu Mletačke republike od 31. XII 1463, poslaniku u Budimu, obavještava Venecija da više ne može davati ugarskom kralju svotu od 3000 dukata kako je to do tada činila, radi troškova koje sama ima zbog rata s

Turcima. Usp.: Šime Ljubić, Listine o odnošajih između južnoga Slavenstva i Mletačke republike, Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium, vol. 22, Zagreb 1891, str. 297.

¹⁵ Ivan Česmički — Janus Panonius, o. c., str. 210—211.

¹⁶ *Tractatus pacis toti Christianitati fiendae*, sačuvan je u tri rukopisa koji se danas nalaze u Varšavi, Parizu (Bibliothèque Nationale) i Klagenfurtu. Tekst je prema češkom izdanju objavio Marijan Horvat uz raspravu Plan mirovne organizacije češkoga kralja Jurja Podjebradskog, Zagreb 1965, str. 27—36.

¹⁷ *Tractatus pacis*, čl. 9, M. Horvat, o. c., str. 31.

¹⁸ *Antonius Marini* bio je savjetnik Jurja Podjebradskog angažiran u mnogim njegovim gospodarskim i diplomatskim međunarodnim akcijama. Još 1461. g. zalagao se kod pape Pija za pokretanje rata protiv Turaka i oslobođenje Carigrada, što je kasnije papa pokrenuo uključivši u tu križarsku vojnu mnoge evropske vladare bez pravog uspjeha. Na dvoru Jurja Podjebradskog Marinijev projekt prerastao je u projektiranje mirovne organizacije neke vrste multilateralnog međunarodnog ugovora, međudržavne organizacije kojoj bi bio cilj trajno očuvanje mira među narodima, i jedinstva među kršćanskim vladarima. Kako se mir ne može ostvariti bez pravednosti projekt Jurja Podjebradskog ima kao glavni cilj čuvanje mira i zaštitu pravednosti. Stoga se zabranjuje upotreba oružja za rješavanje sporova, pomaganje napadača i narušitelja mira. Predviđaju se sankcije protiv onoga koji bi na teritoriju drugog člana zajednice upadima ili ratnim akcijama vršio pustošenja, pljačku, palež i ubijanja. — Vitez je bio dobro upoznat s ovim projektom i njegovim načelima, pa se mnoge njegove osude pljačkaških pohoda Matije Korvina, a posebno rat protiv kralja Jurja Podjebradskog, mogu bolje shvatiti u kontekstu ovih mirovnih akcija.

¹⁹ U tu vezu bio je uključen i Jan Panonije, koji je vršio funkciju i imao naslov kraljičina kancelara. Bio je *Personalis-supremus Cancellarius Reginalis Maiestatis*. Kraljici Kunigundi-Katarini napisao je Jan epigram u kojem izražava privrženost češkom slavnom kraljevskom rodu iz kojeg potječe kraljica. Epigram u originalu glasi:

DE CATHARINA REGINA UNGARIAE

Nostri primus, amor stirps Regis clara Boemi,

Post matris lachrymas, oscula pauca patris,

Cum jam Pannonicas avecta inviseret oras,

Reddidit hos praesens Calliopea sonos:

Mutasti patriam, mutare vocabula debes:

Sis Catharina, volo, quae Cunegundis eras.

Ed. Ivan Česmički — Ianus Pannonius, Pjesme i epigrama, o. c. str. 238. Prejep N. Šopa ne odgovara u potpunosti latinskom originalu.

²⁰ V. Fraknoi, Vitez Janos esztergomi érsek, Budapest 1879; M. Kurelac, Kulturna i znanstvena djelatnost Ivana Viteza od Sredne... o. c., str. 29—30.

²¹ F. X. Schier, *Memoria Academiae Istropolitanae seu Posoniensis*, Vienne 1774, str. 13—14, 30—47; M. Csézar, *Az Academia Istropolitana, Posony (Bratislava) 1914*; Karel Rebro, *Istropolitana a Bologna*, u: *Humanismus a renesancia na Slovensku v 15.—16. storoči*, Bratislava 1967, str. 5—24; Peter Ratkoš, *Vzt'ah Jána zo Sredny a Juraja Schönberga k universite Istropolitana*,

ibidem, str. 66—87; Jerzy Zathey, Martin Bylica z Olkusza, profesor Academie Istropolitany, ibidem, str. 40—54.

²² M. Kurelac, Nikola Modruški, životni put i djelo, o. c., str. 131—134.

²³ *Bohuslai Hassenstenii a Lobkowicz, Epistulae I, Epistolae de republica scriptae etc.*; ed. G. Martinek — D. Martinekova, Lipsiae 1969, str. 44.

²⁴ O odnosu kralja Matije Korvina spram Frankopana v. Vjekoslav Klaić, Krčki knezovi Frankapani, Zagreb 1901, str. 251—263, 258—267. O javnom sudu i pogromima Matije Korvina i njegovih trupa v. Bogoljub Krnic, *Judicium generale* (opći sud)... o. c. str. 43—44, 64—65. i passim.

²⁵ V. Klaić, *Povijest Hrvata*, knj. IV, Zagreb 1973, str. 107.

²⁶ Smatra se da je Ivan Vitez od Sredne autor Proglasa koji je poljski kralj Kazimir razaslao u rujnu 1471. g. po Ugarskoj i Hrvatskoj. Njegov sin kraljević Kazimir naziva se u tom proglasu »prirodnim gospodarom i baštini-kom Ugarske«, a kralj Matija Korvin »tiraninom koji prisvaja kraljevski naslov«. Vidi V. Klaić, o. c., str. 110.

²⁷ Po smrti Ivana Viteza od Sredne postavljena su zaredom tri stranca na položaj nadbiskupa ostrogonskog. Poslije Ivana Beckensloera (1474—1476), koji je prebjegao u Austriju caru Fridrihu III, postavljen je (nakon sedisvakancije od četiri godine) rođak Matijine supruge Beatrice Aragonske, Ivan Aragonski (Giovanni d'Aragonia) (1480—1485), a zatim je Matija Korvin, usprkos papina protivljenja postavio 1487. g. za nadbiskupa ostrogonskog i primasa Ugarske jedanaestogodišnjeg dječaka Ippolita d'Este (1487—1497), nećaka Beatrice Aragonske. Provodeći svoju crkvenu politiku, koristeći obilno svoj *ius patronatus*, Matija Korvin došao je u sukob s papom Sikstom IV. kod imenovanja za mjesto modruškog biskupa ispovjednika kraljice Beatrice 1480. g. Tada je zaprijetio papi i kardinalskom zboru da će se odvojiti od katoličke crkve i da će (ukoliko se ne odobri njegovo imenovanje) *infidelium numero et societati adherere*, te da će dvostruki križ u grbu Ugarskog kraljevstva zamijeniti trostrukim, što bi značilo da će preuzeti papinske prerogative. O tendenciji Matije Korvina za osnivanje nacionalne crkve (Prije Henrika VIII u Engleskoj) v. Tibor Kardos, *A huszita mougalmak és Hunyady Matyas szerepe a magyar nemzeti egyház kialakításában*, »Szazadok«, God. 1950; Lajos Elekes, *Verbündete und die Feinde des ungarischen Volkes in den Kämpfen gegen die Türkischen Erober*, *Studia historica*, vol. 9, Budapest 1954, str. 24; Elämer Malysu, *Das Konstanzer Konzil und das königliche Patronatsrecht in Ungarn*, *Studia historica*, sv. 18, Budapest 1959; Karl Nehring, *Matthias Corvinus, Kaiser Friedrich III. und das Reich*, München 1975, str. 218—222; M. Kurelac, Nikola Modruški, životni put i djelo... o. c., str. 134, bilješka 21.

²⁸ O »općem sudu«, fiskalnoj politici kralja Matije Korvina, zloupotrebi sudskih procesa u političke svrhe radi potčinjavanja velikaša, predstavnika uglednih plemićkih rodova i eliminiranja političkih protivnika proskripcijama, iznio je opširne podatke B. Krnic koji uz ostalo na temelju sačuvanih isprava navodi i one podatke koji se tiču Ivana Viteza i Ivana Česmičkog. »Ako i jest« piše B. Krnic »opći sud bio stara institucija, ako se i pazilo u ovo vrijeme, gdje je iznova oživio, da se u načinu obdržavanja njegova očuva drevni običaj ovo (Matijino) otkupljivanje od tog suda (novčana odšteta za neutjeranu sudsku tužbu — o. autora), nije nikada prije spominjano ni u

kojem kraljevskom dekretu ili saborskom zaključku. Upotrebljavati ovaj sud jedino u svrhu da se njime prisili zemlja na izvanredni novčani doprinos za troškove ratovanja, koje se baš nije svima činilo nužno i opravdano, očito nije bilo u skladu s ustavom. Ovakav je postupak morao samo povećati ono nezadovoljstvo, koje je već dugo kipjelo u zemlji protiv kralja Matijaša i napokon izbilo na javu s ozbiljnim pokušajem, da se Matijaš svrgne, a na njegovo mjesto postavi drugi vladar.« Matija Korvin uspio se održati na vlastitim obećanjima i podjelom povlastica i progonom istaknutih »urotnika«. Taj se nastavio i poslije smrti Ivana Viteza i Ivana Česmičkog nakon prividnog mirovanja od osam godina kad je 1481—82 Matija Korvin koristeći se »općim sudom« pokušao kazniti one »prelate velikaše i plemiće, koji su pred deset godina bili članovi zavjere Ivana Viteza i Ivana Česmičkoga te saveznici Poljaka, koji tada provališe u Ugarsku.« (B. Krnic, a. c.) »Raznoliki su zločini i nedjela s kojih se ti velikaši i plemići optužuju«, piše B. Krnic, i proskribuju. Pored takovih koji su okrivljeni zbog prošlih zločina, kao ubistva, krađe, paleža, jatačenja s lupežima i razbojnicima i sličnoga, imadu u popisima i političkih zločinaca: jedni šuruju s Turcima i Nijemcima, a drugi su bili upleteni u zavjeru biskupa Ivana Česmičkoga, koja je urodila poljačkom provalom u Ugarsku pred 10 godina. Potonji su bili po svoj prilici na zahtjev samoga kralja Matijaša uneseni u ove registre. Među proskribovanim imade i dosta svećenika, ne samo poimence spomenutih, nego dapače i sumarno citav kaptol čazmanski! ... A ni sama smrt nije smetala da ne bude netko unesen u registar proskribovanih, ako je kakav jači interes tražio, da za krivnju pokojnikovu trpe njegovi baštinici. ... Vrlo su brojni i zanimljivi ti popisi proskribovanih velikaša i plemića. U registru županije zagrebačke nabrojena su 42 takova zločinca, u onom križevačke županije ima ih, osim cijeloga kaptola čazmanskoga, 68, a u popisu virovitičke županije njih 12 poimence spomenutih, i još su osim toga proskribovani, bez naznake imena, kaštelani i službenici biskupa Osvalda i vojvode Lovre Iločkoga. Uz ime ili drugu naznaku proskribovanih navedena je i krivnja radi koje je dotičnik dospio u registar. Od članova najmoćnijih hrvatskih kneževskih porodica malo koji manjka. Tako su u registru županije zagrebačke od knezova Frankapana proskribovani gotovo svi, koji su u toj županiji imali posjeda. Među njima je začudo i knez Stjepan II. ozaljskomodruški, odani i vjerni pristaša kralja Matijaša od početka njegove vlade, a njemu se upisuje u grijeh, što je oslijepio plemića Mikšu iz Brezja. Sin Stjepanov, grof Bernardin, nije u popisu, a po svojoj prilici zato, što je kao muž Lujze Aragonske, bratučede kraljice Beatrice, bio u svojoj kralju Matijašu. ... Tu su nadalje članovi cetinske loze Frankapana grof Ivan i braća njegova Andrija, Nikola i Gregorije, okrivljeni da su u svom gradu Kladuši jataci i ortaci tatova. Porodica knezova Blagajskih cijela je u registru, dapače i dva pokojnika, Gregorije i jedan od njegovih sinova. ... Radi povrede slobodnog lista uvršten je u registar i knez Petar Zrinski. ... Među proskribovanim su i oba Tuza, zagrebački biskup Osvald i negdašnji ban Ivan. ... Velik je broj nedjela, što ih ova dvojica počinše i radi kojih su uneseni u registar zagrebačke županije. Zajednička im je krivnja što su pred 10 godina pomagali odmetnutoga pečuvskoga biskupa Ivana Česmičkoga i njegove saveznike Poljake, koji su provalili u Ugarsku, a kad je nevjerni biskup umaknuo ispred kralja, dali su mu zaklona u svom

gradu Medvedgradu, te su ga ondje držali i zakriljivali do konca života. Osim ove političke krivnje upisivala se ubojici u grijeh još sva sila drugih, prostih zločina. Biskup je Oswald tužen, da zaštićuje palikuće, a to su njegovi vlastiti službenici iz jednoga drugoga grada Hrastovice i njegova kaštela u Zagrebu. Jednako je i Ivan Tuz obijeđen, da zaštićuje palikuće, svoje službenike iz grada Medvedgrada... te da je davao bez suda osljepljivati svoje službenike u vrijeme svoga banovanja. — U registru županije križevačke proskribovani su već spomenuti Oswald i Ivan Tuz kao saveznici Poljaka u doba njihove neprijateljske provale u Ugarsku i kao zaštitnici biskupa pečuvskoga (Ivana Česmičkog). Uzato je Ivan Tuz optužen kao osljepljivač i ubojica plemenitih ljudi, a biskup Oswald kao otmičar i skvrnitelj djevica. — Od proskribovanih plemića dvanaestorica su objedena s veleizdaje kao pomagači i sudionici zavjere biskupa Ivana Česmičkoga i saveznici Poljaka za njihove provale pred 10 godina. Da bude tkogod proskribovan kao veleizdajnik, bilo je dostatno, da je stajao u službi Ivana Viteza, Ivana Česmičkoga, Osvalda Tuza, ili same crkve zagrebačke i pokojnoga Ivana Minthzenthija, koji je bio također jedan od znatnijih urotnika. No gdje koji su od tih političkih zločinaca bili otkriveni i radi nekih prostih zločina. Izmeđ ovih optuženika bila su četvorica službenici pečuvskog biskupa, i to Ladislav Ervenički iz Sobočana, Ladislav Ewfy de Kweckafewlde, Ivan Štefković iz Temenice i Gašpar iz Hedrihovca, zet Petra iz Posjedolca (de Pezyedolcz). Gašpar je išao kao glasnik i preodjeven u monaško ruho nosio listove od svog gospodara poljskome kralju Kazimiru. Drugi jedan Gašpar iz Crne rijeke bio je službenik nevjernoga nadbiskupa ostrogonškoga Ivana Viteza, no osim toga je optužen kao osljepljivač očiju, ubojica i jatak tatova; Juraj Šafarić iz Kopačevca, kaštelan Benedikt iz Popovca i neki Jane iz Bukovice stajali su u vrijeme poljačke provale u službi biskupa zagrebačkoga, a ovaj je zadnji optužen još i kao ubojica... — Od svijuu ovih proskribovanih optuženika nije nijedan pristupio pred sud, a ovo se samo shvatilo na njihovu štetu kao jasan dokaz i vlastito priznanje krivnje. Suci stoga nisu oklijevali, nego su odmah 2. februara izrekli protiv njih svijuu osudu iz ogluhe. U ispravama, kojima se proglašuje osuda, kažu predsjednici općega suda Mihajlo Orsag i Stjepan Bator ovako: »Budući da se ovi zločinci i škodljivi ljudi nisu pobrinuli, da dođu na ovu našu glavnu skupštinu (razumije se: sudbenu), već su se uklonili licu prava i pravice na očit dokaz svoje krivnje, stoga mi zajedno sa županom (dotično podžupanima), plemićskim sucima i prisežnicima osuđujemo rečene proskribovane zločince i škodljive ljude, složno i jednodušno, *na gubitak glave i na gubitak svijuu posjedovanja i posjedovnih prava, a i stvari i dobara njihovih kojih mu drago, što se nalaze ma gdje unutar opsega kraljevstva.* Da pak nijedan od tih proskribovanih ne umakne, nego da se svi do kraja zaturu i iz kraljevstva istrijebe, određujemo, da svaki čovjek, koji bi rečene zločince i škodljive ljude zatekao gdje god u varošima, gradovima, slobodnim vilama i kraljevim ili kraljičinim imanjima, kao i na posjedima drugih ljudi, posve slobodno smije njih uhvatiti i zarobiti, te ih radi njihovih nedjela raniti ili pogubiti, a njihove stvari i dobra uzeti i za sebe pridržati. I ni jedan od bližih ili krvnih rođaka ovih osuđenika nije vlastan ni u koje doba pokrenuti kakvu parnicu protiv onoga, koji bi takvoga kojeg proskribovanog usmratio i dobra njegova posvojio. Koji bi pak čovjek, bio ma kojega staleža ili zva-

nja, ovim proskribovanim zločincima i štetnim ljudima pružio zaklona ili ih držao kod sebe, potpada pod jednaku kaznu.«

²⁹ G. Fraknoi — G. Fogel — P. Gulyas — E. Hofmann, u *Bibliotheca Corvina*, Budimpešta 1927, str. 15—16, gdje stoji: »I representanti italiani del Rinascimento che si erano mesai in viaggio per recarsi in Ungheria, come Bartholomeo della Fonte, Giovanni Argyropulos ed altri ancora, impressionati dalla severità dell'adirato monarca, smisero l'idea del viaggio in Ungheria aspettando la venuta di tempi migliori. Gli italiani poi che già si trovavano alla corte di Buda, e tra essi il Galeotto, ritennero più prudente allontanarsi per il momento della corte del re.«

³⁰ *Bartholomeus Fontius, Epistolarum libri III*, ed Ladislaus Juhasz, u: *Bibliotheca Scriptorum Medii recentisque aevorum, saec. XV—XVI. Budapestini 1931*, str. 11—12.

³¹ Ivan Vitez od Sredne, pismo zagrebačkom arhidakonu Pavlu, Varadin, 23. travnja 1445, v. bilj. 3.